

Remediace výuky¹

Jan JIRKŮ

Teaching Remediation

Abstract: This text deals with the growing technological conditionality of teaching, which has been significantly accelerated by the reduction or complete abolition of so-called contact teaching during measures introduced against the spread of coronavirus in the first half of 2020. It perceives teaching as a mediated process, in which, with the growing share of technology involvement, remediation is taking place, namely from its original form, when it was mediated mainly at the social level, to the current stage, when, on the contrary, the share of its mediation at the technological level increases even to the absolute stage, which occurred during the elimination of so-called contact teaching. The social dimension of teaching was also transferred to the technological dimension, which made it technologically conditioned with accompanying consequences, that also included the impossibility of educating pupils or students not equipped with the necessary technological devices.

Key Words: Mediation, Period of elimination of so-called contact teaching, Remediation, Technological conditionality of teaching

Úvod

Na výuku lze nahlížet mediální optikou jako na soustavu komunikačních procesů o poznání a poznávání, které navíc jsou vždy mediované,

pokud se jako východisko takovéto úvahy zvolí nejširší možné vnímání médií, tedy takové, jež akcentuje jak jejich technologickou, tak společenskou povahu. „Jinými slovy, média strukturují, jak se to s věcmi ve světě má a jak je poznáváme.“ (Parikka, 2020, s. 16) Obě mediální dimenze, technologická i společenská, se při procesu výuky kombinují a prolínají, nicméně s postupujícím prudkým technologickým vývojem, který se vyznačuje stále zvětšující heteronomií, tedy závislostí společnosti na médiích (Deuze, 2015, s. 69 a Schulz, 2004, s. 92), výrazně stoupá podíl mediace v rovině technologické na úkor roviny společenské. Zcela neočekávaný absolutní stav v tomto ohledu nastal v období omezení až úplného zrušení takzvané kontaktní výuky během opatření zavedených proti šíření koronaviru v prvním pololetí roku 2020, kdy i společenská dimenze výuky byla nahrazována prostřednictvím technologické mediace. Ukázalo se sice, že výuku lze provozovat i čistě technologicky mediovaným způsobem, v podstatě tedy bezkontaktně, ovšem nikoliv zcela bez limitů a bez doprovodných důsledků.

1 Média a proces mediace výuky

Pojem médium se používá interdisciplinárně a lze jej ve vší jeho obecnosti vymezit jako prostředníka nebo zprostředkovatele (Jirák a Köpplová, 2009, s. 36 a Reifová et al., 2004, s. 139–140). V případě výuky tedy jde o prostředníka či zprostředkovatele vzdělávání nebo-li komunikačních procesů o poznání a poznávání. Velmi komplexní pohled na široký záběr termínu média a jeho uplatnění ve spojitosti s mezilidskou komunikací, který sice byl publikován už v roce 1979, ale vyznačuje se svou nadčasovostí, nabízí autorská dvojice David L. Altheide a Robert P. Snow. Média podle ní představují soustavu technologických anebo společenských zařízení a procesů používaných pro výběr, přenos i příjem informací (Altheide a Snow, 1979, s. 11). O médiích tedy lze uvažovat jednak jako o elementech technologických a společenských, ale také jako o zařízeních nebo o procesech. Z nabídnuté definice vycházejí čtyři formy komunikačních médií – technologická zařízení, technologické procesy, společenská zařízení a společenské procesy – které sice mohou fungovat zcela odděleně,

ale spíše se za účelem docílení co nejefektivnějšího zprostředkování mezilidské komunikace prolínají.

Výuku je možno v první řadě a v návaznosti na Altheidovu a Snowovu definici jednoznačně vnímat jako společenský proces. V případě, že ve společnosti převládá společenský konsensus, že vzdělávání je žádoucí a promítá se pozitivním způsobem do procesů socializace (či enkulturation), tedy že ve výsledku přispívá k její soudržnosti, lze výuku označit za společenský proces založený na komunikaci, jehož cílem je dosažení vzdělanosti a socializovanosti ideálně u všech členů společnosti. Tento dlouhodobý proces je samozřejmě možno členit na jednotlivé dílčí společenské procesy, tedy komunikační akty, jako jsou kupříkladu přednáška, soustředění, vyučovací hodina, zájmový kroužek, ale dokonce též domácí četba knihy či učebnice (ve smyslu procesu vstřebávání mediovaných myšlenek a poznatků) nebo samostatné vypracovávání zadaného úkolu, i když oba tyto případy by se stěží odehrávaly bez koexistující technologické mediaci, což jen potvrzuje myšlenku, že jednotlivé formy, jichž komunikační média nabývají, se spíše prolínají, než aby existovaly striktně odděleně. Se společenskými procesy úzce souvisí společenská zařízení, kde se výuka odehrává. Jsou jimi například školy, v užším pojetí pak jednotlivé školní třídy, ale i laboratoře, přednáškové sály, nebo dokonce kanceláře, kde probíhají individuální konzultace.

Kategorii médií jakožto technologických zařízení reprezentují přístroje či objekty, které jsou schopny příjemcům dodávat (předkládat) komunikaci (ideálně v takové formě, jíž jsou schopni porozumět). Při výuce se aktuálně využívají v rozmanité skladbě. Zatímco dříve sloužily k předávání komunikace především papírové nosiče nebo plochy tabulí, s postupujícím vývinem médií se k nim přidávaly další technologie, a to až po ty nejnovější, digitální a snadno transportovatelné, jakými jsou třeba notebooky nebo tablety. V průběhu vývoje médií docházelo a stále dochází ke změnám v sortimentu těchto technologií, dominantně k jeho rozšiřování, třebaže některé technologie již přestaly být používány nebo bylo jejich využívání omezeno, popřípadě podstoupily remediaci, v tomto případě konkrétně reformaci (Bolter a Grusin, 2000, s. 56), což evolučně zasáhlo například zpětný projektor (neboli zpětnou promítačku), který se digitalizoval v dataprojektor. Technologickým procesem se

rozumí vlastní přenos komunikace od podavatele/podavatelů k příjemci/příjemcům (a jeho způsob). V případě umístování komunikace na papír jde o proces psaní či tisku, rozhlasové a televizní vysílání nebo mobilní telefonování či komunikování prostřednictvím mobilního internetového spojení se neobejdou bez procesu elektromagnetického vlnění (neboli záření) a zvuk se po prostoru šíří díky zvukovému vlnění.

2 Remediace a její projevy v oblasti výuky

Média ve své současné vývojové fázi fungují v režimu hybridního mediálního (eko)systému. To znamená, že vedle sebe koexistují vývojově starší média s těmi vývojově novějšími (Chadwick, 2013, s. 4). Vzájemně se přitom díky provázanosti svých mediálních logik ovlivňují (van Dijck, 2013, s. 26), což může vést ke změnám v principech fungování jednotlivých médií či k variacím jejich charakteristik. Autorská dvojice Jay D. Bolter a Richard Grusin (2000, s. 45 a 53) popisuje tuto mediamorfózu jako remediaci, tedy soustavu procesů, při kterých média nově vznikající přetvářejí podobu ostatních médií, s nimiž koexistují v mediálním (eko)systému. Projevuje se kódováním obsahů původně poskytovaných vývojově staršími médii do podoby, kterou používají nověji etablovaná média, reformováním starších médií, tedy transformací jejich rysů (i mediálních logik), nebo až definitivním pohlcením starších médií některým nebo některými z novějších médií (*ibid.*, s. 45–47 a 55–56).

V případě výuky, kterou je možno považovat už ze své podstaty za soustavu mediovaných komunikačních aktů, jak bylo vysvětleno v předešlé kapitole, dochází k remediaci těchto mediovaných aktů, a to v souladu s obecným komunikačním trendem, „jak čím dál tím víc lidí tráví stále větší množství času vysíláním sebe sama, vzájemnou digitální interakcí [...] v rámci infosféry, která není ani plně virtuální, ani pouze fyzická“ (Floridi, 2019, s. 79), jenž navíc v první polovině roku 2020 doznal vlivem nastalých událostí absolutního extrému, kdy fyzické rysy infosféry byly až zcela potlačeny ve prospěch těch virtuálních. Ze tří projevů remediace popsanych Bolterem a Grusinem lze dominantně uvažovat o jednom, který nastal, a sice o kódování obsahů původně poskytovaných vývojově staršími médii do podoby, kterou používají nověji etablovaná

média. Eliminace takzvané kontaktní výuky totiž nastala tak nečekaně, že zastihla média v jejich okamžité vývojové fázi, přičemž reformování starších médií nebo až definitivní nahrazování starších médií některým nebo některými z novějších médií jsou procesy dlouhodobější.

Ke kódování obsahů do podoby využívané evolučně novějšími médii docházelo za účelem zajištění kontinuity vzdělávání ve stavu výrazně limitovaného až zcela znemožněného využívání osobní přítomnosti žáků či studentů v prostorách, kde výuka za standardních okolností probíhá. S přihlédnutím k tomu, že vzdělávací systém v České republice významně počítá s kontaktními metodami výuky (ba dokonce by bylo možno tvrdit, že je na nich postaven), tak nastala zcela neočekávaná, naprosto výjimečná a nová situace, na niž bylo nezbytné reagovat. Zaběhlý způsob mediace výuky v rovině společenské (v rovinách společenského zařízení i společenských procesů) byl uplatněnými omezeními velmi zasažen a došlo v jeho případě až k takové remediaci, že zprostředkovatelské role společenské povahy téměř výhradně převzaly nebo přinejmenším procesně podporovaly technologie. V objektech vzdělávacích institucí téměř ustal proud komunikace produkované bez jakéhokoliv zaznamenávání a dalšího předávání či šíření, naopak vzrostl význam digitální síťové komunikace, a to od e-mailové komunikace, elektronických kurzů, online vzdělávacích systémů či modulů až po digitalizovanou hlasovou i obrazovou komunikaci odehrávající se v reálném čase prostřednictvím komunikačního či videokonferenčního softwaru. Výklad předávaný prostřednictvím mluveného slova byl také běžně převáděn do psané podoby, a to například s využitím digitálních prezentací či již zmiňovaných e-mailů nebo modulů. Je zřejmé, že v některých případech byla společenská povaha komunikace zachována, byť byla procesně podpořena patřičnou technologií (hardwarově, softwarově a za využití nejčastěji internetového spojení), ale v jiných případech mohla být i výrazně omezena – třeba jen na průvodní slova v e-mailu.

3 Technologická podmíněnost remediace výuky a její důsledky

Způsob, jakým byla výuka během prvního pololetí roku 2020 remediována, se opíral o existenci různorodých digitálních technologií

a spoléhal na ně, ba dokonce by bylo možno tvrdit, že na nich byl až závislý. Vzdělávací procesy se tak staly naprosto technologicky podmíněnými, a to už ze své, do značné míry nově nabyté, digitální podstaty, jelikož příjemci digitální komunikace nemají jinou možnost, pokud chtějí sdělení vůbec přijmout a porozumět jeho obsahu, než aby disponovali nebo aspoň měli přístup k potřebnému technologickému vybavení – dekodéru/dekodérům (Breen, 2007, s. 65 a Kawamoto, 2003, s. 4). Jako největší slabina tohoto stavu se ukázaly právě nedostatky v technologické výbavě některých žáků, studujících či domácností obecně, které vedly až k odtržení některých jedinců od vzdělávacího komunikačního toku. Vlivem nárůstu síťové komunikace se navíc mohly častěji projevat rozmanité komunikační šumy jako snížená přenosová rychlost, serverová přetíženost, nestabilita připojení, výpadky spojení a podobné, které souhrnně napomáhají k vyvracení zažitého mýtu, že kapacita sítě je naprosto nelimitovaná. Prozatím ještě takového stadia reálně nedosáhla. Na druhou stranu je nezbytné konstatovat, že žádný kolaps internetové sítě nenastal. Zůstává otázkou, zda k tomu nějak přispěla různá preventivní opatření, jež byla zaváděna, jako třeba záměrné snižování datového toku ze strany některých společností (snižování kvality videí apod.).

Závěr

Vztahy mezi společností a médii se vyvíjejí směrem k jejich neoddělitelnému propojení, kdy by bez sebe snad ani nemohly existovat – společnost vytvořila média a stává se na nich závislá, média se stávají nevydělitelnými z běžného každodenního života (Deuze, 2015, s. 69). Opatření proti šíření koronaviru tuto myšlenku o heteronomii (Schulz, 2004, s. 92) jedinečně podpořila a umocňuje ji také remediace, proces, během nějž se média vyvíjejí tak, aby byla ještě lépe schopna uspokojovat rostoucí očekávání ze strany společnosti. Když nastalo období zcela nebývalých opatření, byla už schopna díky dosažené úrovni své evoluce nahradit nejrozumnější společenské procesy, včetně výuky, avšak nikoliv zcela plošně a navíc se samozřejmou a všeobecnou akceptací možných rizik technologické podmíněnosti.

Poznámky:

- ¹ Vznik tohoto textu byl podpořen z programu Progres Q18 „Společenské vědy: od víceborovosti k mezioborovosti“.

Literatura:

- ALTHEIDE, D. L., SNOW, R. P. *Media Logic*. London: Sage, 1979.
- BOLTER, J. D., GRUSIN, R. *Remediation: Understanding New Media*. Cambridge, Mass.: The MIT Press, 2000.
- BREEN, M. J. Mass Media and New Media Technologies. In DEVEREUX, E. (ed.). *Media Studies: Key Issues and Debates*. London: Sage, 2007, pp. 55–77.
- DEUZE, M. *Media life: Život v médiích*. Praha: Karolinum, 2015.
- FLORIDI, L. *Čtvrtá revoluce: Jak infosféra mění tvář lidské reality*. Praha: Karolinum, 2019.
- CHADWICK, A. *The Hybrid Media System: Politics and Power*. New York: Oxford University Press, 2013.
- JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B. *Masová média*. Praha: Portál, 2009.
- KAWAMOTO, K. Digital Journalism: Emerging Media and the Changing Horizons of Journalism. In: KAWAMOTO, K. (ed.) *Digital Journalism: Emerging Media and the Changing Horizons of Journalism*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2003, pp. 1–29.
- PARIKKA, J. *Geologie médií*. Praha: Karolinum, 2020.
- REIFOVÁ, I. et al. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004.
- SCHULZ, W. Reconstructing Mediatization as an Analytical Concept. In *European Journal of Communication*, 2004, Vol. 19, Nr. 1, pp. 87–101.
- VAN DIJCK, J. *The Culture of Connectivity: A Critical History of Social Media*. New York: Oxford University Press, 2013.

Kontakt na autora příspěvku:

PhDr. Jan Jirků, Ph.D.
Univerzita Karlova
Fakulta sociálních věd
Institut komunikačních studií a žurnalistiky
Katedra žurnalistiky
Smetanovo nábřeží 6
110 01 Praha 1
e-mail: jan.jirku@fsv.cuni.cz